

ΤΟ ΑΡΘΡΟΝ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

- ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ
- ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
- ΔΙΑΦΟΡΑ

Τὸ ἄρθρον τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Συντάξεως**ΑΝΑΖΩΠΥΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ
ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ**

Κατὰ τὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Αὐγούστου ὁλόκληρες στήλες ἢ καὶ σελίδες ἐφημερίδων καὶ ἐκτενεῖς ραδιοτηλεοπτικὲς ἐκπομπὲς ἔφεραν πάλιν στὸ ἐπίκεντρο τῆς ἐπικαιρότητος καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, οἱ ὁποῖες σχέσεις ἔχουν διαταραχθῇ ἐκ τῆς ἀντιδημοκρατικῆς καὶ αὐταρχικῆς ἀποφάσεως τῆς Κυβερνήσεως περὶ τῆς μὴ ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευματος στὶς ταυτότητες. Πρόκειται περὶ ἀποφάσεως, ἡ ὁποία ἐλήφθη ἐρήμην τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ ἄνευ τηρήσεως

μοψηφίσματα ἀκόμη καὶ γιὰ ἡσσανος σημασίας ζητήματα; Ἐλπίζομεν ὅτι ὁ κ. Πρωθυπουργὸς δὲν θὰ ἀρνηθῇ νὰ δώσῃ ἓνα δείγμα ἀξιοποιήσεως τοῦ ἰδεώδους τῆς ἄμεσης δημοκρατίας. Ὡς ἐτόνισε σὲ συνέντευξί του ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθιμος, «ἐὰν ἡ Κυβέρνηση δὲν δεχθεῖ νὰ διενεργήσῃ δημοψήφισμα, ἡ διάσταση μεταξὺ τῶν δύο θεσμῶν, τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πνευματικοῦ μας βίου, θὰ εἶναι ἔντονη –κάτι τὸ ὁποῖο ἐμεῖς δὲν θέλομε...» («Πολιτική», τεύχος τῆς Κυριακῆς, 19 Αὐγούστου 2001).

Τοῦ κ. **ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ**
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου
Ἀθηνῶν, Τακτικοῦ Μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς
Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν

ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων τῆς ὑποσχέσεως γιὰ διάλογο, ὁ ὁποῖος θὰ διεξαγόταν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ καὶ διὰ περιφρονήσεως τῆς Ἱ. Συνόδου, πὺν ζήτησε συνάντησι ἐκπροσώπων τῆς μὲ τὸν κ. Πρωθυπουργό, χωρὶς νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ αἶτημά τῆς.

Ἡ Κυβέρνησις ἐπιμένει στὸ νὰ ἀρνήται ὁποιαδήποτε συζήτησι περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ταυτοτήτων παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπὲρ τὰ τρία ἑκατομμύρια πιστῶν ἀνταποκρίθηκαν στὸ κάλεσμα τῆς Ἐκκλησίας νὰ ὑπογράψουν περὶ διενεργείας σχετικοῦ ψηφίσματος δι' ἐνεργοποιήσεως ἁρθρου τοῦ δημοκρατικοῦ μας Συντάγματος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπογραψάντων εἶναι καταπληκτικὸς, ἐὰν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Ἐκκλησιῆς Κρήτης καὶ Δωδεκανήσου δὲν συμμετέσχον ἐπισήμως στὴν δημοψηφισματικὴ πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀρὰ γε, ἔστω τὴν ὑστάτη ὥρα, ἡ Κυβέρνησις θὰ παύσῃ νὰ ἀρνήται νὰ παρουσιάσῃ γνήσιο δημοκρατικὸ πρόσωπο ἐνεργοποιώντας ἓνα ἄρθρο τοῦ Συντάγματος πὺν βρίσκεται σὲ ὑπνώπτουσα κατάστασι; Ἀρὰ γε θὰ θελήσῃ νὰ μιμηθῇ δημοκρατικῶτατες Κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖες καὶ μὲ ὀλίγες μόνον χιλιάδες ὑπογραφῶν ὁργανώνουν δη-

Ἡ ἀναζωπύρησις τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ὀφείλεται ὅχι μόνον στὴν ἐπίσημη γνωστοποίησι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπογραφῶν τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν δημοψήφισμα γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ταυτοτήτων, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐπισήμους λόγους, πὺν ἀκούσθηκαν ἀπὸ μέλη τῆς Κυβερνήσεως ἐξ ἀφορμῆς τῶν πανηγυρικῶν θεομητορικῶν ἐορτασμῶν κατὰ τὸν μῆνα Αὐγούστου σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπου κατ' ἔτος ἐξ ἀφορμῆς τοῦ «Πάσχα τοῦ καλοκαιριοῦ» συγκεντρώνονται χιλιάδες ἢ καὶ δεκάδες χιλιάδων πιστῶν, γιὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἀκλόνητη προσήλωσί τους στὶς μακραίωνες παραδόσεις τοῦ Γένους καὶ νὰ διατρανώσουν τὴν ἐκδήλωσι τῆς εὐλαβείας καὶ τῶν ἱκεσιῶν τους πρὸς τὴν Μητέρα τοῦ Λυτρωτοῦ.

Οἱ παρευρεθέντες στοὺς ἐορτασμοὺς Ὑπουργοί, εἴτε ἐντυπωσιασμένοι ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις εὐσεβείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἴτε ἐκδηλώνοντας τὴν προσωπικὴν τους εὐσέβεια, εἴτε λαμβάνοντας ἀφορμὴν ἐκ τῶν πυρίνων λόγων τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου κ. Χριστοδούλου στὸ ἱερὸ νηοὶ τῆς Τήνου καὶ μάλιστα ἐκδηλώνοντας ἐνίστη καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐκτίμησιν των στὶς ὁμιλίαις τους, ἀφ' ἐνὸς παραδέχθηκαν τὴ μεγάλη θρησκευτικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου διακήρυξαν τὴν ἀνάγκη συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τρίτον ἐξεδήλωσαν τὴ σκέψι ὅτι πρέπει ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως νὰ γίνῃ μία βελτιωτικὴ κίνησις γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ταυτοτήτων πρὸς διόρθωσι λαθῶν καὶ τέλος σχεδὸν ὅλοι –ὄχι κατὰ ψιττακίζοντα τρόπον, ἀλλὰ ὑπακούοντας πιθανῶς σὲ κυβερνητικὴ ὁδη-

για— έπανελάβαν τὸ κοινότοπον ὅτι οἱ ρόλοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας εἶναι διακριτοί.

Ἀξιοσημειώμενοι εἶναι μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐπισημάνσεις Ὑπουργῶν, ποὺ ἐκπροσώπησαν τὴν Κυβέρνησι στὸν ἐξορτασμόν. Ὁ Ὑπουργὸς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας κ. Χρῆστος Παπουτῆς τόνισε στὴν Τῆνο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «*Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία δὲν ἔχουν νὰ χωρίσουν τίποτε. Ἀντὶ-θετα ἔχουν τὴν δέσμευση ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μέσα ἀπὸ τοὺς διακριτοὺς ρόλους, νὰ συνεργάζονται γιὰ τὸ καλὸ, τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀνάταση τοῦ ἔθνους, τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πατρίδος*».

Ὁ Ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ κ. Εὐάγγελος Βενιζέλος, στὴν Ἱ. Μονὴ Παναγίας Σουμελά, ἐπεσήμανε τὰ ἑξῆς: «*Αὐτὸ ποὺ συμβαίνει σήμερα σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, αὐτὸ τὸ κύμα κατάνυξης, συνοχῆς τῆς κοινωνίας εἶναι κάτι μοναδικό, εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ φυλάξουμε ὡς “κόρη ὀφθαλμοῦ”. Αὐτὸ πρέπει νὰ μᾶς κάνει ὅλους ὑπερήφανους καὶ νὰ μᾶς διδάσκει*».

Σὸ ἴδιο ἱερὸ μέρος ὁ Ὑπουργὸς Μακεδονίας - Θράκης κ. Γεώργιος Πασχαλίδης ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐξορτασμοῦ πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας τόνισε: «*Σήμερα εἶναι μὴ σημαντικὴ μέρα τῆς Χριστιανοσύνης καὶ μᾶς βοηθεῖ νὰ κάνουμε νηφάλιες θετικὲς σκέψεις γιὰ μὴ συμφυλιωτικὴ προσέγγιση τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Νὰ σημειώσω πὼς περισσότερες ἀπὸ 10.000 ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια λειτουργοῦν σήμερα στὴν Ἑλλάδα καὶ ἑκατομμύρια πιστοὶ προσέρχονται στὶς λειτουργίες. Αὐτὸ εἶναι ἓνα στοιχεῖο ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὸ ξεχνᾶμε καὶ πρέπει νὰ τὸ σεβαστοῦμε. Θὰ πρέπει μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Δεκαπενταύγουστου νὰ προχωρήσουμε σὲ ἕναν νηφάλιο, ψυχραμο καὶ οὐσιαστικὸ ἐπαναπροσδιορισμὸ τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας». Ὁ ἴδιος Ὑπουργὸς δήλωσε ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ νέα πολιτικὴ στὸ θέμα τῶν ταυτοτήτων καὶ ἐπανελάβει ὅτι «*ὑπάρχει δυνατότητα ἐπίλυσης ὅλων τῶν προβλημάτων ποὺ ἔχουν ἀνακύψει στὶς σχέσεις με-ταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας μέσα ἀπὸ νηφάλιο διάλογο*». Ὁ κ. Ὑπουργὸς προσέθεσεν: «*ἔγιναν ἐπικοινωνιακὰ λάθη στὸ θέμα τῶν ταυτοτήτων καὶ τὰ εἶχα ἐπισημάνει ἀπὸ τὴν ἀρχή, διαφωνώντας μὲ ὀρισμένους τακτικές*». Ἐπὶ πλέον ὁ κ. Γ.Πασχαλίδης ἐξέφρασε τὴν προσωπικὴ του γνώμη κατὰ τὴν ὁποία «*θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἔκδοση Δελτίου Ἀνα-**

γνωρίσεως γιὰ κάθε πολίτη καὶ ξεχωριστοῦ Δελτίου Ταυτότητος ποὺ θὰ συμπεριελάμβανε πλήρη προσωπικὰ στοιχεῖα ὅπως καὶ αὐτὸ τῆς θρησκευτικότητας» (ἐφημ. Καθημερινή, 17 Αὐγ. 2001).

Πάνω στὶς δηλώσεις τοῦ Ὑπουργοῦ κ. Παπουτῆ στὴν Τῆνο τροχοδρομήθηκαν στὴ συνέχεια —κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐξορτασμῶν στὴν Κεφαλονιά πρὸς τιμὴν τοῦ πολιοῦχου τοῦ νησιοῦ ἁγίου Γερασίμου— οἱ δηλώσεις τοῦ Ὑπουργοῦ Μεταφορῶν καὶ Ἐπικοινωνιῶν κ. Χρήστου Βαρελῆ καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων κ. Πέτρου Εὐθυμίου. Καὶ οἱ δύο τόνισαν ὅτι τιμοῦν τὸν Προκαθήμενο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ἀγαστὴ συνεργασία με-ταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ὁ πρῶτος εἶπε: «*Τιμοῦμε τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο καὶ πιστεύουμε ὅτι ὁ ἄμβωνας πρέπει νὰ μείνι μακριὰ ἀπὸ τὸ μπαλκόνι, καὶ τὸ μπαλκόνι μακριὰ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα*». Ὁ Ὑπουργὸς κ. Εὐθυμίου τόνισε: «*Οἱ καλὲς σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας μέσα ἀπὸ τὸ σεβασμὸ καὶ τὸ διακριτὸ τους ρόλο εἶναι μὴ δύναμη τῆς Ἑλλάδας*».

Τὸ διακριτὸ τῶν ρόλων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τὸ ὁποῖο οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ καὶ γίνεται ἀπὸ ὅλους δεκτό, προβάλλεται κατ' ἐπανάληψιν ἀπὸ μερικὰ κυβερνητικὰ στελέχη καὶ εὐκαιρῶς - ἀκαίρως ἀπὸ τὸν Κυβερνητικὸ Ἐκπρόσωπο Τύπου κ. Ρέππα, πρὸς φανερὴ ἢ συγκεκριμένη προβολὴ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ παραμείνῃ περιθωριοποιημένη στὰ λειτουργικὰ καὶ ἁγιαστικά της καθήκοντα καὶ νὰ μὴ ἔχη φωνὴ καὶ λόγο γιὰ τὰ κοινωνικοπολιτιστικὰ ζητήματα. Ὅπερ ἔδει δεῖξαι!

Ἡ ἐπανάληψις τῶν ἀστηρίκτων αὐτῶν θέσεων ἐπιβάλλει τὴν δι' ὀλίγων ἐκ νέου ὑπόμνησιν τῆς ἀπαντήσεως εἰς αὐτές. Οἱ ρόλοι τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀναμφιβόλως «διακριτοί». Ἀλλὰ ὅπως ὑπενθυμίζει ἡ Φιλοσοφικὴ Ὀντολογία «*τὸ ἄλλως εἶναι*» δὲν σημαίνει κατὰ σχέσιν αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ καὶ «*κεχωρισμένως εἶναι*». Ἐφ' ὅσον ἡ συντριπτικὴ πλειονότης τῶν πολιτῶν εἶναι καὶ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, οἱ διακριτοὶ ρόλοι αὐτῆς καὶ τῆς Πολιτείας εἶναι ρόλοι ἀλληλοεξαρτώμενοι, ἀλληλόχρεοι, ἀλληλέγγυοι, ἀλληλένδετοι, ἀλληλοπεριχωρούμενοι, ἀλληλεπίκουροι.

Ἐπειτα, ὡς κατ' ἐπανάληψιν ἔχει ὑπομνήσει ὁ

γράφων, συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς Πολιτειολογίας ἢ Φιλοσοφίας τοῦ Κράτους, στὸ γένος «Κράτος» ἢ «Πολιτεία» ὑπάρχοντα τὰ εἶδη «κράτος τῆς δυνάμεως (ἐξουσίας), «κράτος τοῦ δικαίου», «κοινωνικὸ κράτος» ἢ «κράτος τῆς προνοίας» καὶ «κράτος τοῦ πολιτισμοῦ».

Γιὰ τὴ διαμόρφωσι τῶν τεσσάρων αὐτῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ Κράτους ἡ Ἐκκλησία εἶναι δυνατὸν νὰ παίξῃ ρόλον ὑπενθυμίζοντας τὴν ὀρθὴ ἱεραρχικὴ διαβάθμισι καὶ κλιμάκωσι τῶν ἁξιών, ἡ ὁποία ὑποβοηθεῖ τὴν ἐκάστοτε ἐκλογὴ τοῦ «κρείττονος» καὶ «βελτίονος» ἀντὶ τοῦ «ἥσσονος» καὶ «χειρόνος». Ὁ συμβουλευτικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀναπαλλοτρίωτος. Ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τεθῇ στὸ περιθώριον.

Ἐὰς ἐπιτραπῇ νὰ παραθέσωμε ἐκτενὴ περικοπὴ παλαιότερου ἄρθρου μας, ποὺ εἶναι ἰδιαίτερος ἐπικαιρῇ, ἐφ' ὅσον σήμερα ἑκατομμύρια ἑλληνικοῦ λαοῦ ζητοῦν τὴ διεξαγωγὴ δημοψηφίσματος γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ταυτοτήτων καὶ ἔτσι πρωτοποριακῶς προβάλλουν τὸ αἶτημα τῆς ἀναβαθμίσεως τῆς δημοκρατίας (ἀπὸ ἔμμεση σὲ ἄμεση): «Οἱ κριτικὲς παρεμβάσεις ἢ ὑποδείξεις τῶν μελῶν καὶ ἡγετῶν τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔχουν τὸ νόημα ἐξαναγκασμοῦ τῆς βουλήσεως τῶν δημοκρατικῶς ἐκλεγμένων ἐκπροσώπων τῆς νομοθετικῆς ἢ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν διαφόρων φορέων καὶ παραγόντων τοῦ κοινωνικοπολιτιστικοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' εἶναι ὁδοδείκτες, ἐπισημάνσεις πνεύματος, λάμπεις πολιτικοῦ ἀστέρος, ὑποδείξεις ἢ ὑπομνήσεις τῆς ὀρθῆς κατευθύνσεως τῶν προσπαθειῶν ἢ καὶ τῆς ἐπιβαλλομένης διορθώσεως τῶν τυχόν ἀποκλίσεων ἐξ αὐτῆς. Ἡ γραμμὴ τῆς πλεύσεως τοῦ κοινωνικοῦ ἢ πολιτικοῦ πλοίου δὲν καθορίζεται ἀναγκαστικῶς ἀπὸ τὰ ἀστέρια ἢ τὴν πνεύμα, ποὺ ἀπλῶς ὑποβοηθοῦν τὸν πλοίαρχο νὰ βρῇ καὶ νὰ ἐκλέξῃ οἰκιοθελῶς τὴν κατεύθυνσι τοῦ πλοῦ. Ἐπομένως ὁ ρόλος τῆς

Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ρόλος πολιτικοῦ συγκυβερνήτου, ἀλλὰ ρόλος πνευματικῆς πνεύματος...

»Ὁ ἐπιδιωκόμενος ἀπὸ μερικὸν «διαφωτιστής», ὅχι ἀπλῶς διοικητικὸς, ἀλλὰ πλήρης καὶ οὐσιαστικὸς χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Κράτους εἶναι ψευδαίσθησις καὶ χίμαιρα, ἐφ' ὅσον στὴν πραγματικότητα –ἐὰν πραγματώνεται μὲ συνέπειαν τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀξιοποιήσεως τῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ μέσα σὲ πλαίσια γνησίας δημοκρατικῆς κρατικῆς δομῆς– τὰ ἀναρίθμητα μέλη τῆς ἐπικρατοῦσης στὴν Ἑλλάδα Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι δυναμικὰ στελέχη τοῦ δημοκρατικοῦ Κράτους. Γι' αὐτὸ ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἡ σπουδαιότερα ἐγγυήτρια δύναμις στὴ διαμόρφωσι τοῦ μορφωτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ιδεώδους τῆς Πολιτείας θὰ σήμαινε ἀσυνέπειαν καὶ ἀπεμπόλησιν τῶν αἰτημάτων καὶ συνθημάτων περὶ ἐκδημοκρατισμοῦ τῶν πολιτειακῶν δομῶν, περὶ ἐλευθέρως διακινήσεως τῶν ἰδεῶν, περὶ «λαϊκῆς κυριαρχίας» («ὁ Λαὸς στὴν ἐξουσία»), περὶ ἀποκεντρώσεως καὶ «τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως» κ.τ.τ.

»Ἐὰν σὲ μιὰ πλουραλιστικῇ, πολυφωνικῇ καὶ πολυκομματικῇ δημοκρατίᾳ ὁ ὁποιοσδήποτε ἔχῃ δικαίωμα ἐκφράσεως καὶ «ἐνεργοῦ συμμετοχῆς» στὴν «λαϊκὴ κυριαρχία» καὶ ἐὰν ἡ Κυβέρνησις συζητῇ μὲ τίς πρὸ ἀπίθανες ομάδες καὶ συνδικαλιστικὲς ὁργανώσεις, πολὺ περισσότερον πρέπει νὰ συζητῇ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία διαχρονικῶς εἶναι ἡ Μητέρα καὶ Τροφὸς τοῦ Ἑθνους».

Ἐὰς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ συζητήσῃ ἐπὶ τέλους τὸ ζήτημα τῶν ταυτοτήτων. Ἡ ἀναθεώρησις ἐσφαλμένων ἀποφάσεων μὲ συνετὴ πολιτικὴ εὐελξία σημαίνει νίκην καὶ ὅχι ἥτταν ἢ ἀσυνέπειαν.

(20.8.2001)